

KÜRESEL KAMUSAL MALLAR TEORİSİ BAĞLAMINDA COVID-19 PANDEMİSİ İLE MÜCADELE YÖNTEMLERİ, KARŞILAŞILAN SORUNLAR VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

METHODS OF FIGHTING THE COVID-19 PANDEMIC IN THE CONTEXT OF GLOBAL PUBLIC GOODS THEORY, PROBLEMS FACED AND SOLUTION SUGGESTIONS

Ali YURDAKUL*

Deniz TURAN**

ÖZ

Tarih boyunca insanlık kaderinin ortak sorunu olan salgın hastalıklar, devletlerin sağlık hizmetlerine müdahale etmesine ve temel sağlık hizmetlerini üstlenmelerine yol açmıştır. Yapılan çalışma, sağlık hizmetlerinin ve salgının kamusal mallar çerçevesinde analiz edilerek, Covid-19 pandemisi ile mücadelede yapılan hataları ve alınması gereken önlemleri açığa kavuşturmayı amaçlamaktadır. Bu çalışmanın bulguları şunlardır: Ülkelerin Covid-19 pandemisi ile mücadelede kamu maliyesi literatüründe var olan ekonomik ve politik çözüm önerilerine uymadıkları ve ekonomik güdüler ile hareket etme hatasına düştükleri görülmektedir. Ülkelerin tek taraflı iç politika tedbirleri ile pandeminin yayılmasını engelleme-leri mümkün değildir. Covid-19 pandemisinin ekonomik ve sosyal etkilerinin giderilmesi için

ABSTRACT

Epidemics, which have been the common problem of human destiny throughout history, have led states to intervene in health services and undertake primary health care services. The study aims to clarify the mistakes made and the measures to be taken in the fight against the Covid-19 pandemic by analysing the health services and the epidemic within the framework of public goods. The findings of this study are as follows: It is seen that countries do not comply with the economic and political solution proposals in the public finance literature in the fight against the Covid-19 pandemic and they make the mistake of acting with economic motives. It is not possible for countries to prevent the spread of the pandemic with unilateral domestic policy measures. In order to eliminate the economic and social effects of

* Dr. Öğretim Üyesi, Polis Akademisi Başkanlığı, Güvenlik Bilimleri Enstitüsü, Suç Araştırmaları ABD, ayurdakul@gmail.com, ORC-ID: 0000-0002-9236-2521.

** Doç. Dr., Polis Akademisi Başkanlığı, Güvenlik Bilimleri Enstitüsü, Suç Araştırmaları ABD, ahmetdenizturan@gmail.com, ORC-ID: 0000-0002-6697-2721.

Yurdakul, A., Turan, D. (Eylül 2021). Küresel Kamusal Mallar Teorisi Bağlamında Covid-19 Pandemisi ile Mücadele Yöntemleri, Karşılaşılan Sorunlar ve Çözüm Önerileri, *Vergi Raporu*, 264, (174-188).

Makale Türü: Derleme Makalesi

M.G.T.: 31.05.2021 / *M.K.T.:* 25.08.2021

öncelikle salgının kontrol edilmesi gerekmektedir. Bu kapsamda öncelikle aşılar adil erişim sağlanmalı ve pandemi ile mücadelede en zayıf halkayı oluşturan toplumlara destek verilmelidir. Küresel kamusal bir sorun olan pandeminin ekonomik ve sosyal negatif dışsallıklarının giderilmesinde alınacak önlemlerin uluslararası koordinasyon ve kolektif iş birliğine dayalı bir bakış açısıyla yürütülmesinin önem arz ettiği sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Küresel Kamusal Mal- lar, Sağlık, Covid-19, Uluslararası İş Birliği

JEL Sınıflandırma Kodları: I18, H44, H51, H84, H87

GİRİŞ

Salgın hastalıklar ve pandemiler, kamu düzenini tehdit etmekte ve bir kamusal mal olarak devletin ekonomiye müdahale nedenleri içerisinde yer almaktadır. Salgın hastalıklar, neden oldukları can kayıplarının yanı sıra ülke ekonomilerini, sosyal yapıyı ve uluslararası ekonomik düzeni de olumsuz şekilde etkileyebilmektedirler. Kamusal bir sorun olan pandemi ile mücadelede ülke içerisinde tek taraflı tedbirler alınmakla birlikte, özellikle küreselleşmeyle birlikte hastalıkların hızlı şekilde uluslararası alanda yayıldığı görülmektedir. Bu durum, pasaportu olmayan bir sorun haline gelen Covid-19 pandemisi¹ ile mücadelede farklı yöntemlerin uygulanmasını ve uluslararası arenada iş birliği çabalarının koordinasyonunu zorunlu kılmaktadır.

Çalışmada literatürde bulunan diğer çalışmalardan farklı olarak Covid-19 pandemisi bir küresel kamusal mal olarak analiz edilmiş ve pandemiye karşı alınan önlemler ile literatürde salgın hastalıklara getirilen çözüm önerilerinin

the Covid-19 pandemic, it is necessary to control the epidemic first. In this context, first of all, fair access to vaccines should be ensured and the communities that constitute the weakest link in the fight against the pandemic should be supported. It has been concluded that it is important to carry out the measures to be taken in eliminating the economic and social negative externalities of the pandemic, which is a global public problem, with a perspective based on international coordination and collective cooperation.

Keywords: Global public goods, health, COVID-19, international cooperation

JEL Classification Codes: I14, I18, H44, H51, H84, H87

karşılaştırılması yapılmıştır. Çalışmanın amacı, uygulamada alınan önlemlerin karşılaştırmasını yaparak, uygulamada var olan mevcut politikaların eksikliklerini düzeltmeye yönelik ulusal ve küresel düzeyde ekonomik ve politik çözüm önerileri sunmaktır.

Çalışmada öncelikle sağlık hizmetlerinin ve pandeminin kamusal mal boyutu ortaya konmuş ve kamu düzenini tehdit eden salgın hastalıklarla mücadelede devlet müdahalesinin gerekçeleri izah edilmiştir. Ardından, küresel kamusal mal olarak Covid-19 pandemisi ile mücadelede aşı geliştirilmesine yönelik araştırma geliştirme faaliyetleri ile salgının yayılmasının önlenmesi çabaları birbirinden ayrılarak, her iki durumda ne tür önlemlerin alınması gerektiği üzerine teorik açıklamalarda bulunulmuştur. Ulusal ve küresel düzeyde Covid-19 pandemisi ile mücadelede karşılaşılan sorunların ele alındığı üçüncü başlıkta ayrıca ülkelerin Covid-19 pandemisi ile mücadelelerinin farklı kalite ve miktarda sürdürmelerine yol açan etkenler izah edilmiştir. Son başlıkta ise

¹ Covid-19 pandemisi (COrona Vlrus Disease 2019- 2019 Koronavirüs Hastalığı), Aralık 2019 tarihinde Çin'in Wuhan eyaletinde ortaya çıkan ve 11 Mart 2020'de Dünya Sağlık Örgütü tarafından küresel salgın (pandemi) ilan edilen; ateş, öksürük ve nefes darlığı şeklinde belirtiler gösteren ölümcül virüs salgınıdır. T.C. Sağlık Bakanlığı, *COVID-19 Bilgilendirme Platformu*. (<https://covid19.saglik.gov.tr/TR-66300/covid-19-nedir-.html>). Erişim tarihi: 12 Mayıs 2021.

ulusal ve küresel düzeyde Covid-19 pandemisi mücadelede yaşanan sorunlara yönelik ekonomik ve politik çözüm önerileri getirilmiştir.

1- KAMUSAL MAL OLARAK SAĞLIK VE PANDEMİ

Kamusal mallar devletin varlık nedenleri arasında yer almaktadır ve piyasa başarısızlığının² en önemli aktörlerinden biridir. Devlet, aslında kamu hizmetlerinin oluşturduğu bir bütündür. Ancak 19. yüzyıl öncesinde devletler genellikle savunma hizmetlerinin sunumunu üstlenmişlerdi ve günümüzde kamusal olarak devlet tarafından sunulan eğitim, sağlık, altyapı gibi birçok kamusal niteliğe haiz hizmetler özel kesim tarafından sunulmaktaydı. Örneğin, 13 ve 14.yy'da hastaneler, kiliseler ya da yardımseverler tarafından çalıştırılıp finanse edilirken, 1348'de Avrupa'da görülen kara veba gibi salgın hastalıklar, devletlerin sağlık hizmetlerini sunmalarına neden olmuştur³.

İnsanlık tarihinde salgın hastalıkların insan yaşamı üzerindeki etkileri her zaman önem taşımış ve kamusal müdahalelere zemin hazırlamıştır. Bu kapsamda salgın hastalıkların toplumda yayılmasını ve can kaybının önlenmesi için tecrit, karantina, sağlık sertifikası vb. kamusal önlemlerin alındığı bilinmektedir. Salgın hastalıklar ve pandemi terminolojileri arasındaki fark, etkilenen insan sayısı ile ilgilidir. Pandemi, bulaşıcı

hastalıklara göre çok daha fazla insanı etkilemektedir. Salgın hastalıklar; bir enfeksiyon hastalığının belirli bir insan grubu arasında, belirli bir bölgede veya belirli bir süre boyunca beklenen olağan sıklığından net bir şekilde daha fazla görülmesi olarak tanımlanır. Pandemi; hastalık vaka sayısında mevcut bir bölgedeki popülasyonda normalde beklenenin üzerinde ve ani bir artışı ifade ederken, Pandemi birkaç ülke veya kıtaya hatta Dünya çapında yayılım gösteren ve genellikle çok sayıda insanı etkileyen bir epidemiyi ifade edilmektedir⁴. Yazılı kaynaklarda bilinen ilk pandemi vakası, 541-549 tarihleri arasında Avrupa ve Batı Asya'da görülen Justinianus Vebası'dır. Bu salgın 15-100 milyon arasında (Avrupa nüfusunun %25-60'ı) can kaybına neden olmuştur⁵.

İnsanlık tarihinde orta çağdan günümüze kadar yaşanan pandemik hastalıkların neden oldukları insan kayıpları ile ekonomik, sosyal ve politik etkileri Tablo 1'de verilmiştir. Dünya'nın birçok yerinde orduların hareketleri ile coğrafi keşifler sonrasında uluslararası göç ve ticaret faaliyetlerinin genişlemesi⁶, salgın hastalıkların pandemiye dönüşmesine yol açmıştır. Küreselleşme olgusu ile birlikte insan etkileşimlerinin Dünya sathına yayılması, tablodan görüleceği üzere özellikle 21. yüzyılın başından itibaren altı farklı pandeminin ortaya çıkmasına yol açmıştır.

² Piyasa başarısızlığı, serbest piyasa mekanizmasının eksik çalıştığı ya da hiç çalışmadığı durum ifade etmektedir. Piyasa başarısızlıklarının varlığında piyasalar kendi haline bırakıldığında, kaynakların en etkin kullanımını ifade eden pareto optimal kaynak dağılımını sağlayamamaktadır. Şafak Çomaklı, Deniz Turan ve Cengizhan Doğruyol. Kamu Maliyesi. 4.Baskı. Savaş Yayınevi. Ankara. 2017. s.40.

³ Meghnad DESAI. *Public Goods: A Historical Perspective*. İçinde: Providing Global Public Goods: Managing Globalization. Inge Kaul, Pedro Conceição, Katell Le Goulven and Ronald U. Mendoza, Eds. New York: Oxford University Press. 2003, s. 66.

⁴ CDC (Centers for Disease Control and Prevention). *Principles of Epidemiology in Public Health Practice Third Edition an Introduction to Applied Epidemiology and Biostatistics*. USA. 2006(updated 2012). Bölüm 1, s.72. (<https://www.cdc.gov/csels/dsepd/ss1978/SS1978.pdf>). Erişim Tarihi: 20 Nisan 2021.

⁵ Lester K. LITTLE. *Life and Afterlife of the First Plague Pandemic*. İçinde: Plague and the end of Antiquity. Lester K. Little Ed. Cambridge. UK: Cambridge University Press. 2012. ss. 3-32. S.3.

⁶ Michael C. LEMAY. *Global Pandemic Threats, A Reference Handbook*, ABC-CLIO. USA. 2016. s.3.

Tablo 1: Orta Çağdan Günümüze Kadar Pandemik Hastalıklar ve Etkileri

Başlangıç Yılı	Olay	Tahmini Ölüm/Hastalık Oranı	Tahmini Ekonomik, Sosyal ve Politik Etkiler
1348	Kara Veba	Avrupa Nüfusunun %30-50 arasında Ölümü	Avrupa'da feodal sistemin çöküşünü hızlandırdı
1500'lü yıllar	Çiçek Hastalığı	Bazı topluluklarda %50'den fazla ölüm meydana geldi.	Amerika'da yerli nüfusunu yok ederek, kıtada Avrupa ülkelerinin hegemonyasını sağladı
1881	5.ci Kolera Pandemisi	1.5 milyondan fazla ölüm	Rusya'da çarlık hükümetine ve tıbbi yetkililere saldırıları ateşledi
1918	İspanyol Gribi Pandemisi	20-100 milyon ölüm	Avusturya'da %3, Kanada'da %15, Birleşik Krallık 'ta %17, ABD'de %11 GSYİH kaybına neden olmuştur.
1957	Asya Gribi Pandemisi	0,7-1,5 milyon ölüm	Kanada, Japonya, Birleşik Krallık ve ABD'de %3 GSYİH kaybına neden olmuştur.
1968	Hong Kong Gribi Pandemisi	1 milyon ölüm	ABD'de 23 milyar- 26 milyar dolar doğrudan ve dolaylı maliyet oluşturmıştır.
1981	HIV/AIDS Pandemisi	70 milyondan fazla enfeksiyon 36,7 milyon ölüm	Afrika'da yıllık GSYİH büyümesinde %2-4 arası kayba neden olmuştur.
2003	SARS Pandemisi	8098 vaka 744 ölüm	Hong Kong ve Çin 4 milyar dolar, Kanada 3-6 Milyar Dolar, Singapur 5 milyar dolar GSYİH kaybına uğramıştır.
2009	Domuz Gribi Pandemisi	151,700 -575,500 Ölüm	Kore Cumhuriyeti'nde 1 milyar dolar GSYİH kaybı olmuştur.
2012	MERS Salgını	1,879 Vaka 659 Ölüm	Kore Cumhuriyeti'nde 2 milyar dolar kayba ve 14 milyon dolar buna bağlı hükümet harcamasına neden olmuştur.
2013	Batı Afrika EBOLA Virüs Pandemisi	28,646 Vaka 11,323 Ölüm	Gine, Liberya ve Sierra Leon'da 2 milyar dolar kayba neden olmuştur.
2015	Zika Virüs Pandemisi	2,656 merkezi sinir sistemi bozukluğu ve küçük kafa vakası bildirilmiştir.	Latin Amerika ve Karayipler'de 7-18 milyar dolar kayba neden olmuştur.
2020	COVID-19 Pandemisi	205.024.305 vaka, 4.331.511 ölüm (11.08.2021) devam etmekte	Dünya genelinde ciddi ekonomik kayıplara, ekonomik durgunluğa, işsizliğe ve enflasyonist baskılara yol açmıştır.

Kaynak: Nira Madhav ve diğerleri. *Pandemics: Risks, Impacts, and Mitigation*. İçinde: Disease Control Priorities, Improving Health and reducing Poverty. Dean T. Jamison, Hellen Gelband, Susan Horton vd. Eds. World Bank Group, Washington. 2018. ss.315-345. ss.317-318. Covid-19 ile ilgili veriler Worldometer, (<https://www.worldometers.info/coronavirus/#countries>). 'den alınmıştır. Erişim Tarihi: 20 Haziran 2021.

Toplum güvenliğinin salgın hastalıklar gibi riskler karşısında oluşan belirsizlikler karşısında zarar görmemesi için kamu düzeninin devlet tarafından temin edilmesi gerekmektedir. Devletler, toplumun barış ve güven içinde gelişmesini ve yaşamını sürdürmesini sağlayacak bir ortamı ifade eden ve halkın dirlik ve esenlik, güvenlik ve sağlığını sağlamaya yönelik tedbirleri içeren kamu düzenini sağlamaya çalışırlar⁷. Burada kamu sağlığı, toplumun bulaşıcı ve salgın hastalıklardan korunmasını, sağlık koşulları içinde yaşamını sürdürmesi için devletin gerekli tedbirler alması gerekliliğine vurgu yapmaktadır. Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, kamu düzeni deyiminin “toplumun huzur ve sükûnunun sağlanmasını, devletin ve devlet teşkilatının korunmasını hedef tutan her şeyi ifade ettiği, diğer bir başka deyimle cemiyetin her sahadaki düzeninin temelini teşkil eden bütün kuralları kapsadığını” ifade etmiştir⁸.

Türkiye Cumhuriyeti 1982 Anayasası’nın sağlık hizmetleri ve çevrenin korunması başlıklı 56. maddesinde yer alan “Herkes, sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahiptir. Çevreyi geliştirmek, çevre sağlığını korumak ve çevre kirlenmesini önlemek Devletin ve vatandaşların ödevidir. Devlet, herkesin hayatını, beden ve ruh sağlığı içinde sürdürmesini sağlamak; insan ve madde gücünde tasarruf ve verimi artırarak, iş birliğini gerçekleştirmek amacıyla sağlık kuruluşlarını tek elden planlayıp hizmet vermesini düzenler. Devlet, bu görevini kamu ve özel kesimlerdeki sağlık ve sosyal kurumlarından yararlanarak, onları denetleyerek yerine getirir. Sağlık

hizmetlerinin yaygın bir şekilde yerine getirilmesi için kanunla genel sağlık sigortası kurulabilir.” hükmü, sağlık alanında kamu güvenliğinin kurulması ve kolanması için devletin ekonomiye müdahalesine izin vermektedir⁹.

Sanayi devrimi ile başlayan süreçte özellikle Avrupa’da şehirleşmenin artması sonucu kentli nüfusun ortaya çıkardığı negatif dışsallıklar (altyapı eksikliği vb), kilisenin ve zengin kişilerin taşıyamayacağı bir yük ortaya çıkarmıştır. Bunun sonucunda devletler ulaştırma, konut, eğitim, sağlık ve haberleşme gibi alanlarda kamusal hizmet vermeye başlamışlardır¹⁰. Piyasaların kamusal malları sunamaması ya da sosyal optimum miktarın altında sunması nedeniyle pareto optimallik koşulları gerçekleşmemektedir. Bu nedenle devletin kamusal malların sunumunu üstlenmesi ya da üretim veya tüketimine müdahale etmesi gerekliliği ortaya çıkmaktadır.

Kamusal malların sınıflandırılmasında iki temel kriter bulunmaktadır. Buna göre tüketimde rekabetin ve dışlamanın olmadığı mal ve hizmetler, tam kamusal mal olarak kabul edilmektedir. Kamusal malların tüketiminde rekabetin olmaması, kamusal mal bir kez üretildiğinde veya sunulduğunda, belli bir kapasite noktasına kadar ilave tüketiciler herhangi bir ek maliyet olmaksızın bu malı tüketebilmesini ifade etmektedir¹¹. Tam kamusal mal ve hizmet örnek verilebilecek ulusal savunma, genel polis-kolluk hizmeti, adalet ve diplomasi hizmetleri, cadde ve sokak aydınlatma hizmetlerinde hizmet bir birey için sunulduğunda, ilave kullanıcılar ek maliyete neden olmaksızın hizmetten yararlanırlar. Hizmetten

⁷ Metin GÜNDAĞ. *İdare Hukuku*. 6. Baskı. Ankara. 2002. s. 248. ; Şeref Gözübüyük. *Yönetim Hukuku*. Turhan Kitabevi. Ankara. 2008. s. 303.

⁸ Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi. 28.01.1964, Esas 1963/128, Karar 1964/8. Resmi Gazete 17.04.1964/11685. (<https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/11685.pdf>) Erişim Tarihi: 22 Nisan 2021.

⁹ Türkiye Cumhuriyeti Anayasası. Kanun No: 2709. Kabul Tarihi: 7.11.1982.

¹⁰ Meghnad DESAI. a.g.e. s. 67-68.

¹¹ Deniz TURAN. *Küresel Kamusal Mallar ve Finansmanı*. Dora Yayınevi. Bursa. 2010. s. 18.

elde edilen bireysel fayda, kullanıcı sayısı artsa da azalmamaktadır. Bireysel faydayı belirlemek mümkün olmadığından, ekonomik etkinlik gereği bu malların bedelsiz olarak devlet tarafından sunulması gerekmektedir¹². Kamusal malların tüketiminde dışlamanın olmaması ise kamusal malların diğer temel kriteridir. Buna göre özel mal ve hizmetlerin aksine, tam kamusal malların kullanımından bedel ödemeyenleri dışlamak söz konusu değildir.

Tüketiminde kısmen rekabetin ve dışlamanın bulunduğu, bu nedenle özel kesim tarafından üretilmesi mümkün olan ancak sahip olduğu pozitif dışsallıklar nedeniyle devletin üretim ve tüketimine müdahale ettiği mal ve hizmetler ise yarı kamusal mal ve hizmetler kategorisinde yer alırlar. Kamusal olarak sunulan (karma) özel mallar olarak da bilinen bu tür mal ve hizmetlerin en bilinen örnekleri sağlık ve eğitimidir¹³. Bu kategorideki mal ve hizmetlerin kişiye özel ölçülebilir faydalarının olması, söz konusu mal ve hizmetlerin piyasa tarafından üretilmesine imkân verir. Ancak bu malların marjinal sosyal faydaları, marjinal özel faydalarından fazladır. Toplumsal yaşantıyı önemli ölçüde etkileyen pozitif dışsallıklara sahiptirler. Bu mal ve hizmetlerin sunumu sadece özel kesime bırakılır ve düzenleyici müdahalelerde bulunulmaz ise özel kesim sadece özel faydaları dikkate alarak karını artırmaya çalışacak ve sosyal faydaları göz ardı edecektir. Sonuçta bu mal ve hizmetlerin piyasada sunum miktarı, sosyal optimum miktarın altında gerçekleşecektir. Bu nedenle günümüzde devletler sağlık hizmetlerinin üretimini üstlenmekte ya

da özel sektör tarafından sunulan sağlık hizmetlerinin miktarına, fiyatına ve sunum kalitesine düzenleyici müdahalelerde bulunmaktadır¹⁴.

Günümüzde genel sağlık hizmeti olarak kabul edilen koruyucu sağlık hizmetleri ile halk sağlığının korunmasına yönelik hizmetler tam kamusal mal ve hizmet olarak kabul edilmekte ve devlet tarafından sunulmaktadır¹⁵. Bu hizmetlerin devlet tarafından üstlenilmesindeki temel amaç, toplumun sağlıklı bir yapıya kavuşturulması ve korunmasıdır¹⁶. Sağlıklı bir toplumda işgücü kalitesi artmakta, sağlık harcamaları azalmakta ve sonuçta ülkenin refah seviyesi yükselmektedir. Örneğin özel mal kategorisinde yer alan aşı hizmetinin kişiye sağladığı özel faydanın yanı sıra aşı yaptıran bireyin topluma sağladığı pozitif dışsallıklar bulunmaktadır. Devlet müdahalesi olmadığı durumda, gelir yetersizliği ya da cehaletten kaynaklanan bilgi yetersizliği sonucunda aşı üretimi ve tüketimi sosyal optimal miktarın altında kalabilmektedir. Bu nedenle günümüzde salgın hastalıklarla mücadelede de görüleceği üzere, teşhise yönelik testler ve aşılar, politik bir tercih sonucu devletler tarafından finanse edilmekte ve gerektiğinde (çocukların aşılınması vb. durumlarda) bu mal ve hizmetlerin kullanımı yasal olarak zorunlu tutulabilmektedir.

2- KÜRESEL KAMUSAL MAL OLARAK SALGIN HASTALIKLAR VE MÜCADELE TEKNİKLERİ

İnsanlık tarihi boyunca çok sayıda bulaşıcı hastalık ve salgın rapor edilmiştir. Geçmiş yıllarda yalnızca belirli bir bölge veya ülkede etkili

¹² Randall. G. HOLCOMBE. "A Theory of the Theory of Public Goods". Review of Australian Economics. S.1. 1997. Ss.1–22. s.4.

¹³ Inge KAUL ve Ronald. U. MENDOZA. *Advancing the Concept of Public Goods*. İçinde: Providing Global Public Goods: Managing Globalization. Inge Kaul, Conceição Pedro, Goulven Katell Le ve Ronald U. Mendoza. Eds. New York: Oxford University Press. 2003. s.85.

¹⁴ Halil NADAROĞLU. *Kamu Maliyesi Teorisi*. Beta Yayınları. İstanbul. 2000. s.40.

¹⁵ Kenan BULUTOĞLU. *Kamu Ekonomisine Giriş (Demokraside Devletin Ekonomik Bir Kuramı)*. Yapı Kredi Yayınları. İstanbul. 2003. s.263.

¹⁶ Orhan ŞENER. *Teori ve Uygulamada Kamu Ekonomisi*. Beta Yayınları. İstanbul. 2007. ss.385-386.

olan bulaşıcı ve salgın hastalıklar, günümüzde, küreselleşmenin bir sonucu olarak tüm dünyaya daha hızlı şekilde yayılan, uluslararası negatif dışsallıklara sahip bir küresel kamusal mal niteliği taşırlar¹⁷.

Küresel kamusal mallar, yeterli düzeyde sunumu için ülkelerin işbirliğinin ve ortak hareketin gerekli olduğu, tüketiminde rekabetin ve dışlanmanın olmadığı, fayda ya da zararlarının birden fazla ülkeye, sosyo-ekonomik gruplara yayıldığı sınır ötesi dışsallıklara sahip ve aynı zamanda şimdiki nesli ve gelecek nesilleri de etkileyen mal ve hizmetlerdir. Terör ve barış, küresel ekonomik krizler, hava kirliliği, ozon tabakasının incilmesi sonucu oluşan ani iklim değişiklikleri, asit yağmurları, internet temelli suçlar ve dolandırıcılık, yoksulluk, artan ticaret ve seyahat nedeniyle pandemi riskinin artması ve insan haklarının ihlali gibi herhangi bir ülke ile sınırlı olmayan sorunlar, dünyada toplumların refahını olumsuz etkileyen küresel kamusal mallardan bazılarıdır¹⁸. Küresel kamusal sorunların varlığı, bu sorunlarla mücadelede devletlerin sadece ülke içerisinde alacağı önlemlerin yetersiz kalmasına yol açmaktadır. Bu nedenle günümüzde devletlerin ulusal düzeydeki kamusal mal ve hizmet sunumu yanısıra bölgesel ve küresel kamusal malların varlığını da dikkate alarak planlama yapmaları gerekmektedir¹⁹.

Salgın hastalıkların tedavi edilmesi ve insanların hastalıklardan korunması, kısa vadede bi-

reye, orta ve uzun vadede ise topluma ve uluslararası arenaya etki eden pozitif dışsallıklara sahiptir. Aynı zamanda salgın hastalıkların ulusal ve bölgesel olarak hızla yayılan negatif dışsallıklarının varlığı, salgın hastalıkların küresel kamusal mal kapsamında analizini gerekli kılmaktadır²⁰. Bu kapsamda salgın hastalık riskinin ortadan kaldırılması ile ilgili araştırmalar, rakip olmayan ve dışlanamayan faydalara sahip nesiller arası küresel tam kamusal maldır. Salgın hastalıkların yayılmasını önlemek amacıyla ulusal düzeyde kontrol etmeye yönelik koruyucu sağlık hizmetleri ise küresel düzeyde salgın hastalıkların önlenmesini sağlayan tamamlayıcı bir faaliyettir²¹.

Salgın hastalıklarla mücadelede hangi türde bir sunum tekniğinin uygulanması gerektiğinin tespiti önem taşımaktadır. Sorunun niteliğine göre farklı mücadele tekniğinin uygulanması gerekmektedir. Salgın hastalıklar ve küresel bir sorun olan pandemi ile mücadelede başlıca iki farklı sunum tekniğinin uygulanması gerekmektedir. Bunlar, en iyi vuruş tekniği ile en zayıf halka tekniğidir. En iyi vuruş tekniğinde küresel kamusal malın toplam üretim miktarını, bu hizmetin üretimine en çok katkı yapan ülkenin üretim miktarı belirlemektedir. Uzun ve masraflı bir üretim sürecini içeren salgın hastalıkların yok edilmesine yönelik araştırma ve geliştirme çabalarında en iyi vuruş tekniğine uygun hareket edilmesi uygun düşmektedir²².

¹⁷ Inge KAUL ve diğerleri. *Defining Global Public Goods*. İçinde: Global Public Goods: International Cooperation in the 21st Century. Inge Kaul, Isabelle Grunberg ve Marc A. Stern. Eds. Oxford University Press. New York. 1999. s. 453.

¹⁸ Deniz TURAN. a.g.e. ss. 92-94.

¹⁹ Binhan E. YILMAZ ve Sevinç YARAŞIR. "Bir Küresel Kamusal Mal Olarak Sağlık ve Finansmanında Resmi Kalkınma Yardımlarının Rolü". İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Maliye Araştırma Merkezi Konferansları. 55. Seri / 2011-[1]. 2011. ss.9-10.

²⁰ Ayşegül MUTLU. "Küresel Kamusal Mallar Bağlamında Sağlık Hizmetleri ve Çevre Kirlenmesi: Üretim, Finansman ve Yönetim Sorunları". Maliye Dergisi. Sayı: 150. Ocak – Haziran 2006. ss. 53-78. s. 58.

²¹ Oliver MORRISSEY ve diğerleri. "Defining International Public Goods: Conceptual Issues". World Bank Study on International Public Goods. London: Overseas Development Institute, UK. 2001. ss.15-16.

²² Todd SANDLER. "Global and Regional Public Goods:A Prognosis for Collective Action". Fiscal Studies. Vol. 19. No. 3. 1998. s.231.

Her ülkenin salgın hastalığının sonlandırılması amacıyla ayrı ayrı tedaviye yönelik aşı üretme çabalarından ziyade, aşı üretim teknolojisine sahip merkezlere kaynak ayrılması, araştırmacıların buralarda birleşerek aşı üretimine katkı yapması en etkin yöntemdir. Aksi takdirde her ülkenin ayrı çabaları, araştırma geliştirme faaliyetlerinin etkinsizliğine, zaman kaybına ve kaynak israfına yol açmaktadır. Bu nedenle en iyi vuruş tekniği ile sunulması gereken küresel kamusal mallarda uluslararası iş birliğine gidilmesi büyük önem taşımaktadır²³.

Pandemilerin ve salgın hastalıkların yayılmasını engelleme ve kontrol altına almada ise en zayıf halka tekniğine uygun mücadele stratejisi izlenmesi önem taşımaktadır. En zayıf halka tekniği, salgın hastalıkların yayılmasını engelleme mücadelesinin başarısının, bu mücadeleye en az katkı yapan ülkenin üretim miktarına eşit olduğu durumu göstermektedir. Buna göre Covid-19 pandemisi ile mücadelede gelişmiş ülkelerin kendi ülkelerinde güvenlik önlemlerini alması, salgının küresel düzeyde yayılmasını engellemede yeterli olmayacaktır. Örneğin, pandeminin ülkeler arasında yayılması ile mücadelede, ülke sınırlarından hastalık taşıyan kişilerin geçişinin engellenmesi ve pandemiye maruz kalan kişilerin tespit edilerek karantinaya alınması gerekmektedir. Bu kapsamda havalimanlarında ve sınır kapılarında vücut ısısının ölçülmesi gereklidir. Yoksulluk ya da politik düzenleme kapasitesinin yetersizliği gibi nedenlerle bu tedbirleri almayan ülkelerin varlığı, hastalığın yayılması ile mücadeleyi aksatacaktır. Bu nedenle önlem almakta

zayıf kalan az gelişmiş ülkelere yönelik maddi ve teknik ekipman desteklerinin yapılması önem taşımaktadır. Bu amaçla ülkelerin iş birliğine gitmeleri ve az gelişmiş ülkelere yönelik resmi kalkınma yardımlarının kullanılması gerekmektedir²⁴.

3- KÜRESEL KAMUSAL MAL OLARAK COVID-19 PANDEMİSİ İLE MÜCADELEDE KARŞILAŞILAN SORUNLAR

Aralık 2019'da Çin'de ortaya çıkan ve Dünya Sağlık Örgütü tarafından 11 Mart 2020'de pandemik bir hastalık olarak ilan edilen Covid-19, insan sağlığının yanı sıra ekonomik ve sosyal yapıya zarar veren küresel bir sorun halini almıştır²⁵. Tablo 2'de ayrıntılı olarak gösterildiği üzere Covid-19 pandemisi, uluslararası düzeyde tedarik zincirlerinin kopmasına, seyahatlerin aksamasına, işsizliğin ve yoksulluğun artmasına neden olmuştur. Pandemiye karşı alınan kitlesel hareketlerin ve toplantıların yasaklanması, ev karantinaları, sokağa çıkma yasakları, evden çalışmaya ağırlık verilmesi, eğitime ara verilmesi vb. önlemler ise sosyal hayatın aksamasına yol açmıştır. Dünya ekonomisi, uluslararası mal akışlarında azalmanın da etkisiyle 1929 Büyük Buhran'ı sonrasında en sert düşüşü yaşamaktadır²⁶.

Günlük yaşama kısıtlamalar getirilmesinin ve iş faaliyetlerinin durdurulmasının ekonomi üzerindeki olumsuz etkilerinin önlenmesi için hükümetlerin çoğu, yeni ekonomik önlemler uygulamaya koymuştur. İşletmelerin vergi ve kredi yüklerini hafifletmeye yönelik bazı önlemler alınmış ve ekonomiyi canlandırmak için harcamaları

²³ Deniz TURAN. a.g.e. s. 170.

²⁴ Albert BİNGER. *Global Public Goods and Potential Mechanisms for Financing Availability* Background Paper Prepared for The Fifth Session of the Committee for Development Policy Meeting. 2003. s. 12.

²⁵ James K. JACKSON ve diğerleri. *Global Economic Effects of COVID-19*. Congressional Research Service Report. 7 May 2021. ss. 1-2. (<https://crsreports.congress.gov/product/pdf/R/R46270>). Erişim Tarihi: 01 Haziran 2021.

²⁶ Warwick MCKIBBIN ve Roshen FERNANDO. *The Global Macroeconomic Impacts of COVID-19: Seven Scenarios*. CAMA Working Paper. (No. 19/2020). 2020. s. 2.

artıracak tedbirler devreye sokulmuştur. Birçok ülkede merkez bankaları, finansal piyasalara bir dizi müdahalede bulunmuştur. Benzer şekil-

de uluslararası kuruluşlar, ihtiyacı olan ülkelere kredi ve diğer mali yardım sağlama seçenekleri üzerinde çalışmaya başlamıştır²⁷.

Tablo 2: COVID-19 Pandemisinin Sektörlere Etki Endeksi

Pandemider Etkilenen Kategoriler	Bankacılık, Finansal Hizmetler, Sigortacılık	Enerji ve Kaynaklar	Sağlık ve Yaşam Bilimleri	Yüksek Teknoloji ve Telekomünikasyon	Medya ve Eğlence	Kamu Sektörü	Perakende	İmalat Sektörü	Üniversite ve Kolejer	Kar Amacı Gütmeyen Kuruluşlar	Seyahat ve Taşımacılık
Personel											
Operasyonlar/ İşlemler											
Tedarik Zinciri											
Gelir											
Genel Değerlendirme											
 Küçük Etki Mutedil Etki Belirgin Etki Önemli Etki Şiddetli Etki											

Kaynak: Avasant. RadarView: Covid-19 Sektörel Etki Endeksi, 2020. (<https://avasant.com/report/coronavirus-impact-index-by-industry/>) Erişim Tarihi: 23 Şubat 2021.

Küresel kamusal mal olarak pandemilerin kontrol altına alınması ve negatif dışsallıklarının azaltılmasında uluslararası ölçekte kolektif hareket edilmesi gerekmektedir, aksi halde ekonomik ve sosyal maliyetlerin artacağı görülmektedir. Bir bütün olarak bakıldığında, uluslararası arenada pandemilerin yol açtığı sorunlara yönelik ülkelerin mücadelelerini farklı kalitede ve miktarda sürdürülmelerinin altında başlıca dört faktör yatmaktadır²⁸. Bunlar;

- **Yoksulluk:** Ulusal sınırlar içerisinde yoksulluğun yaygın olması, devletlerin pandemi ile mücadelesini engellemekte ve gerekli tedbirlerin alınmasını zorlaştırmaktadır. Covid-19 pandemisi ile mücadele sürecinde kaynakları yetersiz olan yoksul ülkelerde, toplumun sağlık hizmetlerinden eşit düzeyde yararlanmadıkları, koruyucu sağlık tedbirlerinin yeterince uygulanmadığı, maske tedarikinin bile sağlanamadığı ve çalışma zorunluluğu nedeniyle bireyleri evlerde tutarak

²⁷ James K. Jackson ve diğerleri. a.g.r. ss.1-2.

²⁸ Inge KAUL ve Katell Le GOULVEN. *Financing Global Public Goods: A New Frontier of Public Finance*, İçinde:., Providing Global Public Goods: Managing Globalization, Inge Kaul, Pedro Conceição, Katell Le Goulven, Ronald U. Mendoza (Eds). New York: Oxford University Press. 2003. ss. 341-342.

hastalıkla mücadele etmenin mümkün olmadığı gözlemlenmiştir.

- *Ülkelerin Tercih Yapılarının Farklılığı*: Ülkelerin kalkınma düzeyleri ile norm ve değerlerinin farklılığı, pandemi ile mücadelede politik tercihlerin farklılığına yol açmakta ve uyum sağlamayı zorlaştırmaktadır. Ülkeler önceliklerini ülke gündemine göre belirlemektedirler. Örnek verilecek olursa, pandemi ve salgın hastalıklarla mücadelede yoksul ülkeler için aşı üretimi için araştırma geliştirme faaliyetleri birincil öncelik olmayabilir ve gelişmiş ülkeler kadar bu sorunun çözümüne katkıda bulunmayabilirler.

- *Negatif Sınır Ötesi Dışsallıkların Varlığı*: Savaşlar, terör, ekonomik krizler vb. negatif sınır ötesi dışsallıklara yol açan sorunlar, ülkelerin pandemi ve salgın hastalıklar ile mücadelesini olumsuz etkilemekte ve yetersiz sunuma yol açmaktadır. Kriz dönemlerinde ülkeler için birincil öncelik ulusal nitelikte kamusal mal ve hizmetleri sunmaktır ve küresel kaygılar ve uluslararası işbirliği faaliyetleri ikinci planda kalmaktadır.

- *Politik Analiz ve Düzenleme Kapasitesinin Yetersizliği*: Özellikle politik reformların yapıldığı ve ekonomik geçiş dönemlerinde bulunan ülkelerin ulusal sınırlar dâhilinde salgınla mücadelede doğru teşvikleri uygulayamadıkları görülmektedir.

Küresel bir sorun olan pandemiye yönelik tedbirlerin alınmasında başlıca iki tür sorun yaşanmaktadır. Bunlar, tüketimden kaynaklı eksik kullanım sorunu ve arzına yönelik yetersiz su-

num sorunlarıdır. Salgın hastalıklarla mücadelede eksik kullanım sorunu, pandemi ile mücadeleye yönelik araçlarının üretilmesine karşılık bazı toplumların bu araçları temin edemedikleri durumu ifade etmektedir. Covid-19 pandemisi ile mücadelede belli ülkeler tarafından aşı üretimi gerçekleştirilmiştir²⁹. Ancak patentlerden kaynaklı kanuni kısıtlamalar, yoksul ülkelerin bu ilaçları kullanımını engellemekte ve eksik kullanım sorunu söz konusu olmaktadır³⁰. Toplumda bağışıklığın sağlanması ve temel sağlık bakım hizmetleri ise tartışılmaz bir insan hakkıdır. İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin³¹ 25/1. Maddesinde yer alan "*Her şahsın, gerek kendisi gerekse ailesi için, yiyecek, giyim, mesken, tıbbi bakım, gerekli sosyal hizmetler dâhil olmak üzere sağlığı ve refahını temin edecek uygun bir hayat seviyesine ve işsizlik, hastalık, sakatlık, dulluk, ihtiyarlık veya geçim imkânlarından iradesi dışında mahrum bırakacak diğer hallerde güvenliğe hakkı vardır*" hükmü, aşı geliştirmesi ve dağıtımında devletlerin ve şirketlerin ayırım yapmaksızın herkese eşit davranmasını zorunlu kılmaktadır.

Pandemi ve salgın hastalıklarla mücadelede yetersiz sunum/eksik arz sorununda ise pandemi ya da salgına karşı yürütülen mücadelede kamusal mal sunulmamakta ya da kısmen sunulmaktadır. Örneğin bazı ülkelerin pandemi ile mücadelede havalimanlarında hastalık tespitine yönelik önlemleri almaması verilebilir³². Pandemiler ve salgın hastalıklar ile mücadelede ortaya

²⁹ Covid-19 pandemisine karşı geliştirilen mevcut aşilar şunlardır; İnaktif aşilar sınıfı içerisinde yer alan Sinovac aşısı; Viral Vektör aşilar sınıfında yer alan Sputnik-V ve Oxford/AstraZeneca aşiları; Mesajcı RNA (mRNA) aşiları sınıfında yer alan Biontech/Pfizer ve Moderna aşiları. Ayrıntılı bilgi için Bkz: T.C. Sağlık Bakanlığı, *COVID-19 Bilgilendirme Platformu*. (<https://covid19asi.saglik.gov.tr/TR-77709/covid-19-asisi-uretim-teknolojileri.html>). Erişim tarihi: 10 Mayıs 2021.

³⁰ Binhan E. YILMAZ ve Sevinç YARAŞIR. a.g.m. s.12.

³¹ United Nations. *The Universal Declaration of Human Rights*. 1948. (<https://www.un.org/sites/un2.un.org/files/udhr.pdf>). Erişim Tarihi: 23 Mayıs 2021.

³² Pedro CONCEIÇÃO ve Ronald U.MENDOZA. *Identifying High-Return Investments: A Methodology for Assessing When International Cooperation Pays-and for Whom*. İçinde: *The New Public Finance: Responding to Global Challenges*, Inge Kaul ve Pedro Conceicao (Eds.). Oxford University Press. 2006. ss.327-356. ss.328-329.

çıkan yetersiz sunum sorunu başlıca üç tür eksikliğe dayanmaktadır³³.

Yetersiz sunuma yol açan faktörlerden ilki, ulusal ve uluslararası düzeyde politik kaygıların uyumsuzluğundan ve farklılığından kaynaklanan yönetsel eksikliktir. Bu sorunu gidermek için ulusal kaygıları ve eylem planlarını, küresel düzeyde pandemiye yönelik mücadele tedbirlerine göre şekillendirmek gerekmektedir. Yetersiz sunuma yol açan diğer bir faktör, pandemic ile mücadelenin sadece ülkelerarası çabalara dayanmasından ve iş dünyası, STK'lar ve diğer çıkar gruplarının çözüm arayışlarında göz ardı edilmesinden kaynaklanan katılım eksikliğidir. Pandemi ile etkin mücadelede, nüfusun her kesimini kapsayan, şimdiki ve gelecek nesillerin çıkarlarını dikkate alan demokratik katılım sürecinin kurulması önem arz etmektedir. Teşvik eksikliği ise ülkelerin pandemi ile mücadelede ortak çıkarları bulunmasına karşılık, bu mücadelede işbirliği yapmaktan uzak durmalarından kaynaklı yetersiz sunum nedenini oluşturmaktadır. Ülkeler arasında işbirliğini özendirecek yapıların oluşturulması, sağlık hizmetlerine yönelik uluslararası politikalar belirleyecek ve bunlara kaynak temin edecek otoritelerin kurulması bu kapsamda önem kazanmaktadır³⁴.

4- COVID-19 PANDEMİSİ İLE MÜCADELEDE KARŞILAŞILAN SORUNLARA YÖNELİK ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

Covid-19 pandemisi, sınır ötesi negatif dış-sallıklar yayan hastalıklar ile mücadelenin sadece ülke içerisinde tek yanlı politika tedbirleri

ile sürdürülmesi mümkün olmadığını dramatik şekilde gözler önüne sermiştir. 21. yüzyılın başlarından itibaren yaşanan terör olayları ve özellikle de ekonomik krizler, uluslararası arenada Uluslararası Para Fonu (IMF), Birleşmiş Milletler (UN), Kuzey Atlantik Paketi Teşkilatı (NATO), Dünya Sağlık Örgütü (WHO), Avrupa Birliği (EU) gibi uluslararası kuruluşlara olan güveni azaltmış, milliyetçi ve merkantilist akımlar güç kazanmıştır³⁵. Bu durum Covid-19 pandemisi ile mücadelenin başlangıcında kendisini göstermiş, müşterek hareket yerine her ülke kendi başına çözüm arayışına yönelmiştir. Küresel düzeyde devletler, küresel başarısızlığın aktörü haline gelmişlerdir. Ancak ilk şok atlatıldıktan sonra ülkeler uluslararası önlemlere katılım göstermeye başlamışlardır.

Pandemiler ve salgın sorunları ile mücadelede ülkelerin müzakere yapmalarına olanak sağlayan devletler üstü Dünya Sağlık Örgütü gibi kurumların varlığına rağmen, yasal olarak ülkeleri belli yönde hareket etmeye zorlayacak yasal güce sahip ulusal devletlere eşdeğer bir yönetim bulunmamaktadır. Pandeminin ilk aylarında Dünya Sağlık Örgütünün de pasif kaldığı ve ülkelere rehberlik yapmakta geciktiği görülmüştür³⁶. Bu kapsamda küresel salgınla mücadelede, pandeminin küresel ekonomide ortaya çıkaracağı zararların azaltılması için devletlerin ve devlet dışı aktörlerin (uluslararası kuruluşlar, firmalar ve sivil toplum örgütleri) çabaların koordine edilmesi ve uluslararası iş birliğine gidilmesi gerekmektedir.

Covid-19 pandemisinin sonlandırılmasında ülke nüfusuna kitlesel aşılama ile bağışıklık kazandırılması en etkili yöntem olarak görülmek-

³³ Deniz TURAN. a.g.e. ss.103-104

³⁴ Inge KAUL ve diğerleri. a.g.e. ss.450-451.

³⁵ Birol AKGÜN. *Covid-19 ve Uluslararası Kurumların Rolü*. İçinde: Covid-19 Sonrası Küresel Sistem: Eski Sorunlar Yeni Trendler, Ufuk Ulutaş (Ed.). SAM Yayınları. Ankara. 2020. ss.76-81.

³⁶ Şebnem TOSUNOĞLU ve Süleyman KASAL. "Yeni Koronavirüs (Covid-19) Salgını ve Sağlıklı Küresel Ekonomi İçin Politika Uygulamaları: IMF'nin Rolü". Anadolu Üniversitesi İktisat Fakültesi Dergisi. 2(1). 2000. ss. 35 – 49. s.45.

tedir. Bu kapsamda öncelikle ilaç ve aşı üretimi- ne yönelik araştırma geliştirme faaliyetlerinde uluslararası iş birliğine gidilmesi, bilim adam- larının en iyi vuruş tekniği dikkate alınarak belli merkezlerde toplanması ve buralara ülkelerin kaynak aktarılması önem arz etmektedir. Diğer taraftan, küresel düzeyde aşılarla erişimde eşitli- ğin sağlanması sonucunda Covid-19'un yol açtığı can kayıpları ve maddi kayıpların önüne geçile- bilecektir.

Aşıların herkes tarafından erişilebilir olması bir insan hakları sorumluluğudur. Ancak uygu- lamada pandemiye karşı geliştirilen ilk aşıların yarısından fazlasının, küresel nüfusun %13'ünü temsil eden bazı zengin ülkeler tarafından satın alınmak üzere anlaşmalar yapıldığı ve stok edil- diği görülmüştür. Bazı gelişmiş ülkelerde nüfu- sun tamamına yakını aşılanmış olmasına karşı- lık, birçok ülkede milyonlarca kişiye hiç aşı ya- pılamadığı görülmektedir. Bu ikili anlaşmalar ve aşı milliyetçiliği, insan hakları yükümlülüklerine ters düşmektedir. Pandemi ile mücadelede eksik kullanım sorununun üstesinden gelmek için, aşı temininde tüm ülkelerin acil durumları dikkate alınmalı ve orantılı bir dağıtıma gidilmelidir. Şir- ketler ve devletler, aşıların uluslararası arenada tedarikini aksatacak düzeyde ikili anlaşmalar yapmaktan kaçınmalıdır³⁷. Aynı zamanda ulus- laraarası iş birliğine gidilerek küresel ve ulusal düzeyde aşılarla erişimin önündeki engeller kal- dırılmalıdır. Bu kapsamda aşı üreten şirketlerin fikri mülkiyet hakları ile ilgili kaygıları giderilerek aşıların erişilebilir ve satın alınabilir olması sağ- lanmalıdır.

Yoksulluk ile ekonomik krizler, terör ve sa- vaşlar gibi negatif dışsalılklardan etkilenen ül- kelerin Covid-19 pandemisi ile mücadelelerinin yetersiz kaldığı görülmektedir. Önlem almakta yetersiz kalan en zayıf halkaya dahil ülkelere destek verilmesi bu kapsamda önem kazanmak- tadır. Öncelikle yoksul ülkelerin temel sorunları- na ve gelişme çabalarına destek verilmesi, pan- demi ile mücadelede yeterli sunumun sağlan- masına neden olacaktır. Aynı zamanda pandemi ve salgın hastalıklarla mücadelenin, ülke kalkın- masına kaynak ayırması gereken yoksul ülkelere adaletsizce büyük bir yük yüklememesi önem arz etmektedir. Bu nedenle özellikle az gelişmiş ülkelere yönelik resmi kalkınma yardımları ile destek verilmesi gerekmektedir.

Türkiye, Covid-19'un pandemi olarak ilan edilmesini takiben TİKA, Kızılay, Dışişleri, Sağlık, Savunma ve Ticaret Bakanlıkları koordinesinde birçok ülkeye maske, Covid-19 test kiti, koru- yucu kıyafetler ve gözlük, antiseptik vb. insani yardımda bulunmuştur. Bosna Hersek'e 30 bin doz Sinovac aşısı hibesi, Somali ve Kosova'ya tıbbi malzeme, İspanya ve İtalya'ya maske, İn- giltere'ye kişisel koruyucu donanım, Kolombiya, Sırbistan ve İran'a Covid-19 test kitleri, Güney Afrika Cumhuriyeti'ne maske, dezenfektan ve tulum gibi tıbbi yardım malzeme yardımları, bu kapsamda yapılan insani yardımlardan bazıları- dır³⁸.

SONUÇ

Tarih boyunca görülen pandemilere bakıldı- ğında, belirli zaman aralıklarında pandemilerin ve salgın hastalıkların farklı şekillerde ve bölgelerde

³⁷ Uluslararası Af Örgütü. *Adil Bir Aşı: Covid-19 Teşhis, Tedavi ve Aşılarına Evrensel Erişim Sağlama*. 2020. (https://amnesty.org.tr/public/uploads/files/Adil_Bir_Asi_POL3034092020.pdf). Erişim Tarihi: 22 Mayıs 2021.

³⁸ Defne ALTIOK. *COVID-19: Türkiye Yurtdışında Nereye, Nasıl Destek Sağlıyor?*. Deutsche Welle Türkçe. 20.04.2020. (<https://www.dw.com/tr/covid-19-t%C3%BCrkiye-yurtd%C4%B1%C5%9F%C4%B1nda-nereye-nas%C4%B1l-destek-sa%C4%9Fl%C4%B1yor/a-53184552>) Erişim Tarihi: 21 Mayıs 2021. Onur Şen. "Türkiye'nin COVID-19 Pandemisi Sırasında Yaptığı Uluslararası İnsani Yardımların Kavramsal Çerçevesi". International Journal of Social Sciences and Education Research. 6(1), 2020. ss.140-149. s. 147.

tekrar ortaya çıkarak insan sağlığı ve küresel düzeni tehdit edeceği aşikârdır. İnsanlık kaderinin ortak sorunu olan Covid-19 pandemisi ile mücadelede yaşanan sorunlara bir bütün olarak bakıldığında, literatürde pandemilere karşı alınması gereken ekonomik ve politik çözüm önerilerine ülkelerin uymadıkları ve ekonomik güdüler ile hareket etme hatasına düştükleri görülmektedir. Bu kapsamda küresel bir sorun olan Covid-19 pandemisi ile mücadelenin, küresel kamusal bir sorun olarak ele alınarak yapılandırılması gerekmektedir.

Pandeminin ekonomik etkilerinin giderilmesi için öncelikle hastalığın daha fazla yayılmasının önlenmesi ve tedavi için aşıların geliştirilmesi gerekmektedir. Pandemi ile mücadelenin uluslararası koordinasyon ve kolektif iş birliği içerisinde yürütülmesi gerekmektedir. Bu kapsamda öncelikle aşılarla adil erişimin sağlanması gerekmektedir. En zayıf halkayı oluşturan toplumlara destek verilmediği takdirde, ülkelerin tek taraflı iç politika tedbirleri ile pandeminin yayılmasını engellemeleri mümkün olmayacaktır. Dünyada milyarlarca insanın aşılarla erişiminin olmaması, insani değerler adına Covid-19 pandemisi ile mücadelenin endişe verici şekilde başarısız kalmasına yol açma tehlikesi bulunmaktadır. Sağlık hakkını temin edemeyen ve insani krizle karşı karşıya kalan ülkeler uluslararası yardım talep etmeli, bu kapsamda mali ve teknik destek verecek ülkeler ile iş birliğine gidilmelidir. Covid-19 pandemisi ile mücadelede ülkeler ikili anlaşmalar ile birbirlerine destekte bulunmuşlardır. Devletler üstü bir yapıya sahip olan Dünya Sağlık Örgütü'nün, ülkeler arasında işbirliğini güçlendirecek önlemler alması gerekmektedir.

Beşerî kayıpların azaltılmasına yönelik önlemlerin ardından, Covid-19 pandemisinin ekonomik ve sosyal olumsuz etkilerin azalması söz konusu olacaktır. Küresel kamusal bir sorun olan pandeminin ekonomik ve sosyal negatif etkilerini giderilmesi ve adil bir aşı paylaşımının

sağlanarak tedavi edilmesinde ülkelerin çabalarının koordine edilerek kolektif hareket edilmesi gerekliliği her türlü izahtan varestedir.

KAYNAKÇA

- AKGÜN, B.(2020). *Covid-19 ve Uluslararası Kurumların Rolü*. Covid-19 Sonrası Küresel Sistem: Eski Sorunlar Yeni Trendler. (Ed.) Ufuk Ulutaş. SAM Yayınları. Ankara.
- ALTIOK, D. (20.04.2020). "COVID-19: Türkiye Yurtdışında Nereye, Nasıl Destek Sağlıyor?", Deutsche Welle Türkçe. <https://www.dw.com/tr/covid-19-t%C3%BCrkiye-yurtd%C4%B1%C5%9F%C4%B1nda-nereye-nas%C4%B1l-destek-sa%C4%9Fl%C4%B1yor/a-53184552>. Erişim Tarihi: 21 Mayıs 2021.
- AVASANT. (2020). *RadarView: Covid-19 Sektörel Etki Endeksi*, (<https://avasant.com/report/coronavirus-impact-index-by-industry/>). Erişim Tarihi: 23 Şubat 2021.
- BINGER, A. (2003). *Global Public Goods and Potential Mechanisms for Financing Availability*. Background Paper Prepared for The Fifth Session of The Committee for Development Policy Meeting.
- BULUTOĞLU, K. (2003). *Kamu Ekonomisine Giriş (Demokraside Devletin Ekonomik Bir Kuramı)*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- CDC (Centers for Disease Control and Prevention). *Principles of Epidemiology in Public Health Practice, Third Edition: An Introduction to Applied Epidemiology and Biostatistics*. USA. 2006(updated 2012). Bölüm 1. (<https://www.cdc.gov/csels/dsepd/ss1978/SS1978.pdf>). Erişim Tarihi: 20 Nisan 2021.
- CONCEIÇÃO P. ve MENDOZA R. U. (2006). "Identifying High-Return Investments: A Methodology for Assessing When International Cooperation Pays--and for Whom",

- İçinde: *The New Public Finance: Responding to Global Challenges*. Inge Kaul ve Pedro Conceicao (Eds.). Oxford University Press.
- ÇOMAKLI, Şafak, TURAN, Deniz ve DOĞRUYOL, Cengizhan. *Kamu Maliyesi*. 4. Baskı. Savaş Yayınevi. Ankara. 2017.
 - DESAI, M. (2003). *Public Goods: A Historical Perspective*, İçinde: *Providing Global Public Goods: Managing Globalization*. Inge Kaul, Pedro Conceição, Katell Le Goulven and Ronald U. Mendoza. (Eds.). New York: Oxford University Press.
 - GÖZÜBÜYÜK, Ş. (2008). *Yönetim Hukuku*. Turhan Kitabevi. Ankara.
 - GÜNDAY, M. (2002). *İdare Hukuku*. 6. Baskı. Ankara.
 - HOLCOMBE, R. G. (1997). "A Theory of the Theory of Public Goods". *Review of Australian Economics*. No:1.
 - JACKSON, J. K., NELSON, R.M., WEISS, M.A., SUTTER, K.M., SCHWARZENBERG, A.B., SUTHERLAND, M.D. (7 May 2021). *Global Economic Effects of COVID-19. Congressional Research Service Report*. (<https://crsreports.congress.gov/product/pdf/R/R46270>). 01.06.2021.
 - KAUL, I., GRUNBERG, I. ve STERN, M. A. (1999). *Defining Global Public Goods*. İçinde: *Global Public Goods: International Cooperation in the 21st Century*. Kaul, Inge, Isabelle Grunberg, and Marc A. Stern. (Eds.). New York: Oxford University Press.
 - KAUL, I. ve GOULVEN, K. L. (2003). *Financing Global Public Goods: A New Frontier of Public Finance*, İçinde: *Providing Global Public Goods. Managing Globalization*. Kaul, Inge, Pedro Conceição, Katell Le Goulven, Ronald U. Mendoza (Eds.). New York: Oxford University Press.
 - KAUL, I. ve MENDOZA, R.U. (2003). *Advancing the Concept of Public Goods*, İçinde: *Providing Global Public Goods: Managing Globalization*. Kaul Inge, Conceição Pedro, Goulven Katell Le ve Mendoza Ronald U. (Eds.). New York: Oxford University Press.
 - LeMAY, M. C. (2016). *Global Pandemic Threats, A Reference Handbook*. ABC-CLIO. USA.
 - LITTLE, L. K. (2012). "Life and Afterlife of the First Plague Pandemic". İçinde: *Plague and the end of Antiquity*. Lester K. Little (Ed.). Cambridge, UK: Cambridge University Press.
 - MADHAV, N., OPPENHEIM B., GALLIVAN, M., MULENBAKANI, RUBIN P., E. ve WOLFE, N. (2018). "Pandemics: Risks, Impacts, and Mitigation". İçinde: *Disease Control Priorities. Improving Health and Reducing Poverty*. Dean T. Jamison, Hellen Gelband, Susan Horton vd. (Eds.). World Bank Group, Washington.
 - McKIBBIN, W. ve FERNANDO, R. (2020). *The Global Macroeconomic Impacts of COVID-19: Seven Scenarios*. CAMA Working Paper. (No. 19/2020).
 - MORRISSEY, O., VELDE, W. ve HEWITT, A. (2001). "Defining International Public Goods: Conceptual Issues". *World Bank Study on International Public Goods*. London: Overseas Development Institute.
 - MUTLU, A. (2006). "Küresel Kamusal Mallar Bağlamında Sağlık Hizmetleri ve Çevre Kirlenmesi: Üretim, Finansman ve Yönetim Sorunları". *Maliye Dergisi*. S. 150.
 - NADAROĞLU, H. (2000). *Kamu Maliyesi Teorisi*. İstanbul: Beta.
 - SANDLER, T. (1998). "Global and Regional Public Goods: A Prognosis for Collective Action". *Fiscal Studies*. S. 19(3).
 - ŞEN, O. (2020). "Türkiye'nin COVID-19 Pandemisi Sırasında Yaptığı Uluslararası İnsani Yardımların Kavramsal Çerçevesi". *International Journal of Social Sciences and Education Research*. 6(1).

- ŞENER, O. (2007). *Teori ve Uygulamada Kamu Ekonomisi*. İstanbul: Beta.
- TOSUNOĞLU, Ş. ve KASAL, S. (2020). “Yeni Koronavirüs (Covid-19) Salgını ve Sağlıklı Küresel Ekonomi İçin Politika Uygulamaları: IMF’nin Rolü”. Anadolu Üniversitesi İktisat Fakültesi Dergisi. 2(1).
- TURAN, D. (2010). *Küresel Kamusal Mallar ve Finansmanı*. Dora Yayınevi, Bursa.
- TÜRKİYE CUMHURİYETİ ANAYASASI, Kanun No: 2709, Kabul Tarihi: 7.11.1982.
- TÜRKİYE CUMHURİYETİ ANAYASA MAHKEMESİ, 28.01.1964, Esas 1963/128, Karar 1964/8, Resmi Gazete 17.04.1964/11685. İnternet Adresi: (<https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/11685.pdf>). Erişim Tarihi: 22 Nisan 2021.
- T.C. SAĞLIK BAKANLIĞI. (2021). *COVID-19 Bilgilendirme Platformu*. (<https://covid19.saglik.gov.tr/TR-66300/covid-19-nedir-.html>). Erişim tarihi: 12 Mayıs 2021.
- ULUSLARARASI AF ÖRGÜTÜ. (2020). *Adil Bir Aşı: Covid-19 Teşhis, Tedavi ve Aşılarına Evrensel Erişim Sağlama*, (https://amnesty.org.tr/public/uploads/files/Adil_Bir_Asi_POL3034092020.pdf). Erişim Tarihi: 22 Mayıs 2021.
- UNITED NATIONS. (1948). *The Universal Declaration of Human Rights*. (<https://www.un.org/sites/un2.un.org/files/udhr.pdf>). Erişim Tarihi: 23 Mayıs 2021.
- YILMAZ, B.E. ve YARAŞIR, S. (2011). “Bir Küresel Kamusal Mal Olarak Sağlık ve Finansmanında Resmi Kalkınma Yardımlarının Rolü”. İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Maliye Araştırma Merkezi Konferansları. 55. Seri / [1].